

Страсбург, 30 ноември 2017 г.

КОНСУЛТАТИВЕН СЪВЕТ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ПРОКУРОРИ (ССРЕ)

Становище № 12 (2017 г.) на ССРЕ

относно

„Ролята на прокурорите по отношение на правата на жертвите и свидетелите в наказателни производства“

1. Увод: цел и област на прилагане на становището

1. Консултативният съвет на европейските прокурори (ССРЕ) е създаден от Комитета на министрите на Съвета на Европа през 2005 г. със задачата да формулира, между другото, становища по въпроси, свързани с прилагането на Препоръка Rec(2000) 19 на Комитета на министрите спрямо държавите членки по отношение на ролята на прокуратурата в системата на наказателното правораздаване.

2. Комитетът на министрите възложи на ССРЕ да изготви и приеме през 2017 г. становище за вниманието му относно ролята на прокурорите по отношение на правата на жертвите и свидетелите в наказателните производства. ССРЕ изготви настоящото становище въз основа на отговорите на 31 държави членки на въпросника¹.

3. Целта на настоящото становище е да се определи как прокурорите могат да изпълняват мисията си с най-високо качество и ефикасност по отношение на ролята им в защитата на правата на жертвите и свидетелите, засегнати от престъпления. В становището се подчертава по-специално ролята на прокурорите за защита на тези лица, когато се считат за уязвими, по време на различните етапи на наказателното производство, както и по време на изпълнението на съдебни присъди, тъй като жертвите и свидетелите също могат да бъдат уязвими по време на фазата на изпълнението, а дори след това.

4. ССРЕ отбелязва, че в държавите членки, в които прокурорите изпълняват функции извън областта на наказателното правораздаване, принципите и препоръките на настоящото становище се прилагат и към тези функции заедно с необходимите изменения.

5. Държавите-членки на Съвета на Европа имат разнообразна правна и организационна рамка за прокуратурата, както и общи характеристики. Например, не всички прокуратури имат функция за наказателно разследване. Следователно не всички елементи, обсъждани в настоящото становище, ще се прилагат за всички държави членки. При все това прокурорите във всички държави членки следва да обръщат специално внимание на защитата на правата на жертвите и свидетелите в наказателното производство, както и да действат при строго зачитане на закона и правата на човека.

6. В настоящото становище се признава значението на Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (наричана по-нататък „КЗПЧОС“), както и на съответната

¹ Вж. документ ССРЕ(2017)1 или

съдебна практика на Европейския съд по правата на човека (наричана по-долу „ЕСПЧ“). Предвид са взети и няколко конвенции на Съвета на Европа² и други инструменти на наказателното право, включително Резолюция (77) 27 относно обезщетяването на жертви на престъпления, Препоръка R(85)11 относно позицията на жертвата в рамките на наказателното право и процедура, Препоръка Rec(2005)9 относно защитата на свидетелите и сътрудниците на правосъдието, Насоки за защита на жертвите на терористични актове (2005), Препоръка R(87)21 относно подпомагането на жертвите и предотвратяването на виктимизация, 8 относно подпомагането на жертвите на престъпления и Препоръка Rec(2012)11 на Комитета на министрите относно ролята на прокурорите извън системата на наказателното правораздаване. Настоящото становище се основава също така на повечето предишни становища на ССРЕ³.

7. ССРЕ взе предвид също съответните документи на ООН⁴, както и стандартите за професионална отговорност и декларацията за основните задължения и права на прокурорите, приети от Международната асоциация на прокурорите (IAP) през 1999 г.

2. Определения

8. За целите на настоящото становище жертвите са лица, които пряко или косвено са претърпели физически, емоционални, социални, икономически или други вреди в резултат на престъпление. Това определение не изключва юридическите лица, които могат да се възползват от приложимите разпоредби на настоящото становище. „Свидетел“ означава лице, което въпреки статута по отношение на процесуалното право, разполага с информация, свързана с разкриването, задържането, определянето и оценката на факти, предмет на разследване и съдебни производства.

9. Въпреки че жертвата на престъпление не може непременно да бъде страна по наказателно производство, тя играе съществена роля в процеса на наказателното правораздаване. Жертвите могат да действат и като свидетели и тогава следва да бъдат третираны като такива, ако националното законодателство не предвижда специален процедурен режим за жертвите.

10. За целите на настоящото становище уязвими лица, независимо дали са жертви или свидетели, са онези, които поради възрастта си (деца, възрастни хора), положение, зрялост или увреждане (физическо или психическо) са изложени на по-висок риск от увреждане (физическо или емоционално), отколкото други. Жертвите на изтезания и други форми на нечовешко и унижително отношение са особено уязвими и в това отношение на прокурорите следва да се обърне специално внимание.

² Вж. списъка на такива конвенции на Съвета на Европа в бележки под линия 20 и 21

³ Вж. по-специално Становище № 1(2007) относно „Начини за подобряване на международното сътрудничество в областта на наказателното правосъдие“, Становище № 5(2010) относно прокуратурата и правораздаването при непълнолетни лица, Становище № 8(2013) относно отношенията между прокурорите и медиите, Становище № 9(2014) относно европейските норми и принципи относно прокурорите, включително „Римската харта“, Становище № 10(2015) относно ролята на прокурорите в наказателните разследвания, Становище № 11 (2016) относно качеството и ефикасността на работата на прокурорите, включително в борбата срещу тероризма и тежката и организираната престъпност

⁴ Вж. по-специално Декларацията относно основните принципи на правосъдието за жертвите на престъпления и злоупотреба с власт, одобрена от Общото събрание на ООН през 1985 г., Насоки за ролята на прокурорите (1990 г.), Конвенцията на ООН за транснационалната организирана престъпност (2000 г.) и Протокола от 2003 г. за предотвратяване, премахване и наказване на трафика на хора, особено на жени и деца, допълващ Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност, Стату и роля на прокурорите: Служба на ООН по наркотиците и престъпността и Международната асоциация на прокурорите Ръководство (2014 г.).

11. Когато в настоящото становище се прави позоваване на правоприлагащи органи, може да се счита, че те включват, в държавите членки, полицията, разследващите агенции, службите за сигурност, прокурорите или прокуратурата в рамките на съответната им компетентност.

3. Правата на жертвите и свидетелите и защитни мерки

12. Всеки, който е жертва и/или свидетел на престъпление, може да търпи вреди от физическо, емоционално, социално, икономическо или друго естество, от които някои никога няма да се възстановят напълно. Тези вреди могат пряко или непряко да засегнат и лица, тясно свързани с тях.

13. С цел да бъде зачетено човешкото им достойнство и да се гарантира сигурността им, системите за наказателно правосъдие следва да включат набор от права и защитни мерки за жертвите и свидетелите, които да бъдат спазвани от всички участници в наказателния процес.

14. Такива разпоредби могат да допринесат и за по-добро сътрудничество между жертви и свидетели, които се чувстват надлежно защитени. Особено важно е да се гарантира, че жертвите и свидетелите, особено когато са уязвими, получават подходяща грижа, консултиране и подкрепа.

15. Жертвите следва да бъдат информирани за всички техни права и задължения на представителство и участие и да дадат бърз и ефективен отговор на своите нужди, например като имат достъп до мерки, насочени към защитата им, както и до адекватно обезщетение за претърпените вреди. Също така е важно системата за наказателно правораздаване да предоставя адекватни отговори, за да се предотврати вторична виктимизация (вж. параграфи 32-38 по-долу).

16. Има специални режими на защита, които може да са необходими за особено уязвими лица. Независимо от това, жертвите и свидетелите следва да бъдат третирани справедливо и в съответствие с принципа на равно третиране за всички.

17. Правата на жертвите и свидетелите могат да се различават в зависимост от етапа на наказателното производство, в което участват. По отношение на докладването на престъпление, жертвата има право⁵ да уведоми за престъплението съответните органи и да бъде информирана – от първоначалния контакт с полицията или прокурорския орган и на език, който разбира, относно:

- процедурите, чрез които може да бъде подадена жалба;
- правата си по време на производството и процеса;
- наличието на правна помощ, съвети и помощ;
- възможността, когато е уместно, да потърси обезщетение (емоционално и/или икономическо);
- възможността, когато е уместно, да получи възстановяване на разходи за съдебни процеси и други свързани разходи и разноски.

18. Жертвата също има право да поиска и получи в съответствие със закона информация относно:

- хода на производството, вземането на доказателства и решението на прокурора да преследва (и за какви престъпления) или да не преследва, или да предложи алтернативно разрешаване на спорове и причините в подкрепа на тези решения;

⁵ В някои правни системи това докладване се счита за задължение.

- мястото и датата на съдебния процес, правото на жертвата да присъства и да бъде изслушана в съдебно производство, както и, когато това е предвидено от закона, да бъде законно представлявана, да има достъп до досиета и документация и да подаде жалби;
- всякакви защитни мерки, които могат да бъдат поискани от името на жертвата, а именно да се запази нейната анонимност, лични данни и безопасност според естеството на престъплението и обстоятелствата по случая;
- наличната социална, медицинска и друга помощ (например услуги за подкрепа на жертвите, здравни заведения, центрове за борба с насилието и защитени жилища), от които може да се възползва;
- промени във връзка с наказанието лишаване от свобода, наложено на осъденото лице, и датата на евентуалното му освобождаване;
- регионални и международни механизми за индивидуални/колективни жалби и начини за достъп до тях.

19. В този контекст може да има:

- участие на експерти в съдебното заседание, като психолози или медицински и други експерти, за подпомагане на прокурори, правоприлагащи органи или съдилища (например в случаи на сексуални престъпления, домашно насилие, трафик на хора или детска порнография);
 - намесата на специализирани звена и компетентни добре обучени служители за участие в разпита или разпит;
 - използването на служители от същия пол като жертвата, ако това е уместно, особено за определени видове престъпления (например в случаи на сексуални престъпления или престъпления срещу сексуална свобода, домашно насилие) да участват в разпит или разпит;
 - специфични държавни програми за защита на свидетели;
 - необходимостта от избягване на контакти с нарушителя и избягване на жертвите, които многократно дават доказателства, ако не са абсолютно необходими, за да предотвратят вторична виктимизация;
 - използването на специални условия за даване на доказателства (напр. Специални помещения, предназначени за деца, безопасни чакални зали, специални помещения в съдилищата или дори извън помещенията на съдилищата, разпити, които се провеждат извън офиса, използване на двупосочни огледала, видео и аудио запис, затворена телевизия или живи телевизионни връзки за свидетелските показания на жертвата, при необходимост с физическо и гласово изкривяване с технически средства).
20. Жертвите и, когато е уместно, свидетелите трябва също да бъдат информирани, поне в особено тежки обстоятелства, за арестуването, освобождаването или укриването на обвиняемия и / или нарушителя.

4. Ролята на прокурорите за защита на правата на жертвите и свидетелите

Роля и задължения на прокурора спрямо жертвите и свидетелите

21. Ролята на прокурорите по отношение на защитата на правата на жертвите и свидетелите в много държави-членки е предвидена от закона, но може да произтича и от

правни традиции, от политики на наказателно преследване или от етични правила⁶. Задължение на прокурорите е да се ръководят от стандартите за професионално поведение, дефинирани в тях.

22. Прокурорите следва винаги да третират жертвите и свидетелите по уважителен, недискриминационен и безпристрастен начин, като се съобразяват с личните обстоятелства на тези лица.

23. Прокурорите следва да извършват правилна преценка при изпълнението на задълженията си, включително когато работят с жертви и свидетели, особено когато са уязвими.

24. Прокурорите следва надлежно да отчитат законните интереси на свидетелите и възгледите и опасенията на жертвите, когато са засегнати личните им интереси, и да насърчават или да предприемат действия, за да гарантират, че жертвите и свидетелите са информирани за техните права и задължения, както и за развитието на наказателното производство.

25. На всички етапи на производството прокурорите следва да се стремят да защитават достойнството, личния и семейния живот и личната сигурност на жертвите и свидетелите, както и да осигурят техните процесуални права, включително правото на информация и, когато е уместно, правото на жертвите да получат правна помощ и обезщетение.

26. Ролята на защитата на правата на жертвите и свидетелите може, в зависимост от националната правна система, да се осъществява в сътрудничество с или чрез прибегване до правоохранителните органи и съдилищата.

27. Прокурорите следва да изискват от жертвите и свидетелите да присъстват на съдебното производство, когато техните показания са от съществено значение за наказателното преследване и защитата или се изискват от закона. Освен това, като се има предвид значението на показанията на жертвите/свидетелите, държавите членки следва да установят законодателни и институционални механизми за разпит на жертви/свидетели, за да могат да свидетелстват свободно и в безопасност.

28. Според ЕСПЧ правото на защита в наказателното производство може да бъде балансирано с цел защита на свидетеля/жертвата и по-специално с цел да бъде зачетен личният живот на свидетеля/жертвата. По този начин могат да се предприемат определени мерки с конкретната цел защита на свидетеля/жертвата⁷.

29. Специалните защитни мерки представляват механизмите, които гарантират физическата и психологическа неприкосновеност на жертвите/свидетелите, както и, когато е уместно, на членовете на техните семейства и неприкосновеността на собствеността им.

30. В това отношение следва да се предвидят специални защитни мерки, когато това е целесъобразно, за жертвите/свидетелите преди, по време и след като дават показания, за да се отговори на евентуалната им загриженост за техния живот, здраве и имущество или за членовете на техните семейства.

⁶ Вж. Също Препоръка Rec (2000) 19, параграфи 32 и 33: 32. Прокурорите следва да вземат надлежно под внимание интересите на свидетелите, и по-специално да предприемат или да насърчават защитни мерки на техния живот, безопасност и неприкосновеност на личния живот, или да се погрижат такива мерки да бъдат взети.

⁷ 33. Прокурорите следва да отчитат правилно възгледите и опасенията на жертвите, когато са засегнати личните им интереси, и да предприемат или насърчават действия, за да гарантират, че жертвите са информирани както за техните права, така и за развитието на процедурата.

Вж. решението на ЕСПЧ по делото S.N. срещу Швеция, 2 юли 2002 г.

31. Прокурорите, полицията и другите служители на правоприлагащите органи следва да могат да прилагат специални защитни мерки според обстоятелствата на наказателното дело и степента, до която са заложили животът, здравето и имуществото на жертвите/свидетелите или членовете на техните семейства.

Избягване на вторична виктимизация

32. Вторичната виктимизация е вреда, която не се причинява пряко от нарушител, но възниква като последица от действия на прокурори, правоприлагащи органи или съдебни органи, оказващи влияние върху жертвата. Прокурорите следва да се стремят да избягват вторичната виктимизация, причинена от действия им.

33. Някои типове жертви, по-специално жертвите на домашно насилие, сексуално насилие, трафик на хора, тероризъм и незаконна миграция, могат да отговарят на условията за специален статут – статут на особено уязвима жертва – поради насилие или заплахата от насилие, на което могат да бъдат подложени, както и поради риска от вторична виктимизация.

34. Непрофесионалният подход от страна на прокурорите, полицията, други правоприлагащи органи или съдебните органи също може да доведе до вторична виктимизация. Липсата на разбиране за конкретното положение на жертвите може да доведе до чувство на изолация, несигурност и загуба на вяра в системата на наказателното правосъдие от страна на жертвите.

35. Непрофесионалното, продължително или забавено разследване и наказателно преследване може да доведе до непоправима загуба на доказателства или да противоречи на изискването делото да бъде приключено в рамките на разумен срок или съответния законоустановен давностен срок.

36. При някои видове наказателни дейности (например домашно насилие, сексуално насилие, трафик на хора, тероризъм, незаконна имиграция) прокурорите следва да могат да се специализират, да придобиват знания в областта на съдебната психология и да се възползват от съответното професионално обучение, за да се справят експедитивно и компетентно с тези видове случаи.

37. Когато не е възможно, удобно или съществено провеждането на втори разпит на уязвими жертви, трябва да се използват аудио- и видеозаписи, но при спазване на принципа на състезателност.

38. За да се избегне вторична виктимизация, разпитите на малки деца и други уязвими лица трябва да се извършват без присъствието на нарушителя, в специални помещения за разпити и с използване на аудио- и видеозаписи или чрез видеоконферентна техника. При зачитане на принципа на състезателност, тези записи следва да могат да се използват в рамките на наказателното производство като доказателство⁸, за да се избегне ненужно повторение.

Специална загриженост за определени групи жертви (например жертви на тероризъм, трафик на хора, домашно насилие, сексуално насилие)

39. Макар че всички жертви на престъпления заслужават вниманието на полицията, правоприлагащите и съдебните органи, някои трябва да се ползват от специален режим

⁸ Вж. чл. 23 и 24 от Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпление - право на защита на жертвите със специфични нужди от закрила по време на наказателно производство. Вж. също Указания на Комитета на министрите на Съвета на Европа за справедливост към децата (2010 г.).

поради специфичното естество на травмата, която са преживели, или поради сериозността на престъплението, за което са били подложени.

40. Прокурорите следва да имат за цел, в рамките на своята компетентност, ранното откриване на такива случаи и да обърнат специално внимание на:

- осигуряването на показания на ранен етап, така че по-късно да могат да се използват като доказателство в съдебното производство;
- ранно започване на наказателно разследване и наказателно преследване и адекватен надзор на резултата от тях;
- избягване на ненужно повторно свидетелстване от страна на жертвите;
- назначаване, когато е уместно, на настойник за дете, участващо в производството;
- искане на експертни съвети и прецизно формулиране на въпросите за експертите.

Домашно насилие и сексуално насилие

41. Домашното насилие често се характеризира със значителен период от повтарящи се атаки, нарастваща агресивност на извършителя, емоционална взаимозависимост между извършителя и жертвата и поверителност (през повечето време се случва насаме). Много често жертвата не желае да сътрудничи с правоприлагащите органи поради материална и психологическа зависимост от извършителя, срамежливост и предположение, че поведението на нарушителя ще се подобри. Жертвите понякога искат да омаловажат сериозността на действията на извършителя, отказват да свидетелстват, променят свидетелските показания или поемат вината. Ако жертвата е склонна да свидетелства, обикновено осигурява максимална информация веднага след инцидента (много често това е последната и най-сериозна атака, понякога обаче това може да бъде след първата атака, когато е замесено дете).

42. Прокурорите, в рамките на тяхната компетентност⁹, следва да се стремят към ранно откриване на тези случаи и да обърнат специално внимание на:

- диференциране на събитията, попадащи в обхвата на концепцията за домашно насилие;
- необходимостта от подходяща правна квалификация на акт, водещ до домашно насилие; в това отношение не трябва да се съсредоточават единствено върху най-новата атака, която е накарала жертвата да подаде наказателна жалба, но също така трябва да търсят предишни престъпни инциденти (съществува риск от квалифициране на предишни атаки като друго или по-малко тежко престъпление);

43. Насилието в рамките на семейството, престъпно явление, което често е практически невидимо, изисква от следователите и прокурорите да изслушват внимателно жертвите, за да открият нарушенията възможно най-бързо и да прекратят насилственото поведение. Разпитите следва да се извършват с всички необходими правни гаранции. Също така е важно да има сътрудничество с агенции и публични и частни институции, които могат да окажат помощ на жертвите на домашно насилие.

44. За да се избегнат вредни последици за жертвата в ежедневието, следва да се гарантира, наред с другото, когато е целесъобразно, че по-скоро съпругът/съпругата насилник, а не жертвата, ще напусне дома на семейството или ще бъде обект на заповед за задържане и

⁹ Вж. По-специално Препоръка Rec(2002)5 на Комитета на министрите към държавите членки относно защитата на жените от насилие.

забрана да се доближава до дома, и жертвата ще може да се възползва от съвременните технологии, като например ще използва телефон, за да предупреждава компетентните органи в случай на непосредствена опасност.

45. От съществено значение е прокурорите, полицията и другите правоприлагащи органи да обърнат специално внимание на приемането и изслушването на жертвите на сексуално насилие, особено ако жертвата е дете или лице с умствени увреждания.

Трафик на хора

46. Трафикът на хора е престъпно явление с различни форми, като например: трафик на мигранти, сексуална експлоатация или принудителен труд¹⁰. Жертвите обикновено са уязвими лица, които се безпокоят от последиците от престъплението и желаят да избегнат ответни мерки от престъпниците. Следователно е важно прокурорите, полицията или други правоприлагащи или съдебни органи да им помагат да получат необходимата подкрепа, за да гарантират тяхната защита, и да ги изведат от престъпната им среда.

47. Въпросният орган следва по-специално да обръща внимание на:

- ефективното разследване на делото;
- ранното идентифициране на жертва или потенциална жертва на трафик на хора;
- правилното правно определяне на дадено действие като престъпление, свързано с трафик на хора, а не като друго, и особено не толкова сериозно престъпление;
- конкретната и ефективна защита на правата на жертвата или потенциалната жертва на трафик на хора;
- отчитането на нови форми на трафик на хора, напр. ранни и/или принудителни бракове и фиктивни бракове, принуждаване на жертвите – главно деца – да просят и да извършват престъпления;
- възможните връзки на трафика на хора с престъпна дейност, свързана с незаконна миграция;

¹⁰ Някои термини – робство, принудително подчинение и принудителен труд могат да бъдат намерени в съдебната практика на Европейския съд по правата на човека във връзка с член 4 от Конвенцията. На тези термини следва да бъде дадено точно, но гъвкаво определение, което да може да бъде адаптирано към различни обстоятелства. Процедурните аспекти на член 4 включват положителни задължения на договарящите държави с цел ефективно преследване и наказване на всяко престъпление, чиято цел е държане в робство, принудително подчинение или принудителен труд на дадено лице – т.е. процедурно задължение за ефективно разследване на престъпления, извършени в рамките на юрисдикцията на държавата. Ефективното разследване трябва да бъде безпристрастно, независимо, щателно и достатъчно, своевременно и предмет на преглед от обществеността, и *a priori* не е въпрос за резултат, а за използвани средства.

- прилагането, когато е възможно, на принципа за ненаказуемост, спрямо жертвите на трафик на хора¹¹

48. В рамките на незаконната миграция, при която много често е застрашен животът и здравето на мигрантите, прокурорите, полицията и други правоприлагащи органи следва да обръщат внимание по-специално на:

- възможните връзки между незаконната миграция и трафика на хора и възможното увеличаване на броя случаи на трафик на хора във връзка с имигранти;
- идентифицирането на контрабандисти и престъпни мрежи за трафик на хора;
- идентифицирането на престъпления, свързани с незаконна миграция, напр. фалшифициране на документи (лични карти, визи, разрешителни за пребиваване, регистрация на търсещи убежище лица) и връзки на контрабандисти с други престъпни дейности (трафик на хора, злоупотреба с наркотици, престъпна дейност, засягаща имущество);
- наблюдение на социални медии (рекламиране на услуги, набиране на шофьори, информация относно развитие на маршрутите на миграцията, положението в приемащите държави, реклами, като например „търсене на пътници“);
- съсредоточаване върху непридружени деца мигранти или други изолирани лица – за тях е по-вероятно да бъдат потенциални жертви на трафик на хора поради уязвимата им позиция;
- контекста на незаконната миграция и тероризма и възможната им взаимовръзка.

Тероризъм

49. Терористичните актове често оставят жертвите много травмирани и изолирани. Затова и за прокурорите е важно, в зависимост от правните им компетентности и веднага, щом научат фактите, да обрънат внимание на съдбата на жертвите по време на разследванията, както и по време на производството¹².

50. От особено важно значение за семействата и роднините на жертвите е възможно най-бързо да се осведомяват за тяхната съдба. Уведомяването за състоянието на жертвите, било то, че са наранени, починали или липсващи, следва да става по хуманен начин. Те следва също да получават адекватна и безплатна спешна помощ, като се гарантира строго зачитане на неприкосновеността на техния личен живот.

¹¹ Принципът на ненаказуемост не противоречи на правата на човека. Вж. решението на Европейския съд по правата на човека по дело *Rantsev/Кипър и Русия* и дело *Silladin/Франция* – част от член 4 от Конвенцията. Вж. също Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора (член 26).

¹² Вж. също Насоките на Съвета на Европа за защита на жертвите на терористични актове, приети от Комитета на министрите на 2 март 2005 г.

51. Следва да се вземат всякакви предпазни мерки при връщане на телата и предметите, принадлежали на жертвите на терористични актове.

52. Прокурорите следва да се стремят да представят на жертвите, ако е подходящо, надеждна информация за фактите и напредъка на разследванията, като обръщат специално внимание на това да уведомяват жертвите, преди информацията да бъде споделяна или докладвана от медиите.

53. Физическата и психологическата неприкосновеност, както и финансовото състояние на жертвите на терористични актове често са сериозно засегнати. Прокурорите следва да гарантират, доколкото е възможно, бързото обработване на случаите, с което да осигурят своевременна и адекватна компенсация за понесените щети.

Предприемане на специални мерки или процедури за защита и рехабилитиране на жертвите/свидетелите

Подкрепа и съдействие

54. Необходими са достатъчно материали, човешки и финансови ресурси, за предоставяне на подходяща закрила и съдействие на жертвите и свидетелите. Човешките ресурси следва да включват не само обучени прокурори, но и психолози, педагози и други компетентни експерти.

55. Понеже публичните институции и НПО често изпълняват важна роля в изпълнението на програми и проекти за помощ на жертвите и свидетелите, с тях следва да се постигне ефективно сътрудничество.

Показания на жертви и свидетели, особено когато са уязвими: способност за даване на показания под клетва, оценка на риска и други защитни мерки

56. За да се избегне повторното превръщане в жертва, прокурорите следва да преценяват по време на разговора с тях дали жертвите и свидетелите, особено когато са уязвими, е вероятно да предоставят подходяща информация за случая.

57. Уязвимите жертви и свидетелите следва предварително да се информират в детайли относно последствията и обхвата на техния разпит.

58. Прокурорите следва да зачитат правото на децата да имат подходящ представител в производството.

59. Когато е необходимо да се дадат показания под клетва, жертвата или свидетелят следва да се предупреждават относно последствията от тези показания.

60. В правните системи, в които жертва/свидетел могат да бъдат приканени да дадат клетва, когато има възражение срещу това или понеже той/тя няма религиозно убеждение,

или понеже клетвата противоречи на неговото/нейното религиозно убеждение, следва да му/й се даде възможност да даде официално потвърждение (заявление), което следва да се признава като притежаващо същата сила и ефект, както клетвата.

61. Участието на особено уязвими жертви и свидетели в наказателни производства следва да бъде предмет на механизми за анализ на управлението на риска, с които се разкриват евентуалните заплахи за тези лица, с цел да се осигурят подходящи и пропорционални защитни мерки, и да се наблюдава ефективността на тяхното прилагане.

Ефектът на отказа или неспособността на деца, лица с умствени увреждания или уязвими лица да дават доказателства

62. Предмет на закона всяко лице може да бъде разпитвано, независимо от неговата възраст, ако осъзнава обстоятелствата, свързани с престъплението. Ако преди разпита на дете възникне въпрос дали детето може правилно да разбере и структурира обстоятелствата на престъплението, или дали провеждането на процедурни дейности би оказало неблагоприятно психологическо въздействие върху детето, процедурната дейност следва да се провежда въз основа на оценката на експерт.

63. Съдът е този, който решава с помощта на експерти дали лице с умствени увреждания може да даде доказателства въз основа на възможността на лицето да разбира и правилно да изразява обстоятелствата на делото, и че това не би навредило на неговото/нейното здраве.

Помощ от експерти за жертвите и свидетелите

64. Жертвите и свидетелите, които се затрудняват да разберат въпросите и да дадат доказателства, може да го направят с помощта на подходящи експерти както по време на досъдебния етап, така и по време на делото, за да се гарантира последователна комуникация.

65. Експерт може да обяснява въпросите на даващото показания лице, както и неговите/нейните отговори, за да гарантира адекватна комуникация с прокурора и съда. С участието на експерт задължението на прокурора да се уверява, че задаваните на жертвата и свидетеля въпроси съответстват на неговата/нейната интелектуална зрялост, не следва да се намалява. В националното законодателство и/или други инструменти следва да се предвиждат правила за подходящото поведение на експертите в това отношение.

Специални мерки относно допустимостта на доказателствата

66. Националното законодателство следва да предвижда специални механизми за гарантиране на допустимостта на получените чрез специални средства доказателства. В този контекст може да се използва видеозапис на разпити, разпит от друго място чрез видеоконферентна/жива телевизионна връзка или пускане на вече направен видеозапис на

показания. Тези механизми следва да предоставят подходящи гаранции, предназначени да се гарантира справедлив процес, зачитане на гаранциите на принципа на състезателност, предвидени за обвиняемия съгласно член 6.3, буква д) от Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), гарантиране на надеждността на доказателствата и защита на правата на лицата, срещу които се дават показания.

Избягване на неколнократни разпити на жертвите и свидетелите и кръстосани разпити относно личния им живот

67. Докато изпълняват надзорните си функции, прокурорите следва да предприемат мерки за намаляване на броя разпити на деца, лица с умствени увреждания и уязвими лица като цяло. Ако е възможно, тези лица следва да бъдат разпитвани единствено и само ако е строго необходимо. Разпитът следва да бъде възможно най-всеобхватен, за да се избегне повторното му провеждане. Когато психолог или друг подобен експерт прецени, че прекият разпит би навредил на дете или лице с умствени увреждания, следва да се обмисли провеждане на разпита чрез подходящи технически средства.

68. Пряката комуникация между уязвимата жертва/свидетел и предполагаемия извършител следва да бъде колкото се може по-ограничена, особено в случаи на сексуална експлоатация, сексуална злоупотреба и сексуално насилие, както и единствено ако е строго необходима, за да се гарантира справедлив процес. Това може да включва и възможността жертвата/свидетелят да дава показания зад параван или друго сходно устройство, за да се предотврати жертвата/свидетелят да види обвиняемия.

Възможност за изключване на обществеността от процеса

69. Процесите обикновено следва да се провеждат публично. При много ограничени обстоятелства обаче националното законодателство следва да предвижда възможност за изслушване при затворени врата (*in camera*) (например когато присъствието на широката общественост може да наруши правото на жертвата или свидетеля на неприкосновеност на личния живот или да навреди психически или другояче на детето). При всички случаи съдът следва да реши това, като винаги се уверява, че изискванията на справедливия процес и прозрачността са надлежно спазени.

Ролята на прокурорите и други участници в упражняването на тези права и в случай на тяхното нарушаване

70. Прокурорите, ако е подходящо, следва да си сътрудничат с полицията и други правоприлагащи и съдебни органи, институции за подкрепа на жертви, консултативни звена за медиация и помиряване и НПО. Ако е подходящо, прокурорът следва да си сътрудничи с институциите (центрове за социални услуги, общностни центрове, болници, учебни заведения, звена за защита на свидетели и за защита на правата на жертвите) или да насочва жертвите към такива институции, в които да получат подкрепа и съдействие

(правна, психологическа, финансова по въпроси, свързани с жилищно настаняване, образование и заетост), така че да се улесни възстановяването след претърпяното насилие.

71. Жертвата следва да се информира за наличните възможности, като например медиация, помиряване и възстановително правосъдие в областта на достъпа до правосъдие¹³. При вземане под внимание на възрастта, зрелостта и психическото състояние на жертвата, в тази връзка тя следва да се информира относно рисковете и ползите от наличните възможности.

72. Ако е подходящо, прокурорът следва да предприеме необходимите мерки за предоставяне на достатъчна и своевременна информация на жертвите относно налични помощни услуги и правни мерки на език, който те разбират¹⁴.

73. Ако е подходящо, прокурорът следва да използва всички средства за правна защита срещу неоснователни решения на полицията и други правоприлагащи органи, които са в ущърб на жертвите и свидетелите.

5. Обучение

74. Професионалното обучение, което е право и задължение на прокурорите като цяло, е от ключово значение в области с възможни социални, медицински и психологически последици, като например връзките с жертвите и свидетелите на престъпления и уязвимите лица, участващи в наказателни производства. Програмите за обучение следва да включват обмен на информация и опит във връзка с добри практики и оперативни модели на национално, регионално и международно равнище.

75. Защитата на правата на жертвите и свидетелите следва да се признава като съществена за справедливо съдопроизводство и за справедливостта на процеса. Следователно тази тема следва да бъде включена в програмите за обучение на прокурори както в първоначалното им обучение, така и по време на работа, за да може тя да стане важен компонент от тяхното професионално знание и култура.

76. Някои видове престъпления представляват особени предизвикателства, що се отнася до жертвите/свидетелите. Например в случай на организирана престъпност, тероризъм или киберпрестъпност свидетелите може да се чувстват изложени на неизбежни заплахи; при сексуално или домашно насилие или преследване уязвимите жертви/свидетели са изложени на специфични ограничения; при престъпления, извършвани по интернет,

¹³ Този подход е изискване и на Основните принципи на ООН за използването на програми за възстановително правосъдие по наказателноправни въпроси (2002 г.) и Препоръка № R (99)19 на Съвета на Европа относно медиация по наказателноправни въпроси.

¹⁴ Вж. Конвенция на Съвета на Европа относно предотвратяване и борба с насилието над жени и домашното насилие (2011 г.)

жертвата може да се чувства безпомощна да се противопостави на агресия, кражба на идентичност и др.

77. С всяко едно от тези предизвикателства може да се справят прокурори, които добре познават възможните психологически ефекти върху засегнатите лица и владеят подходящи техники, с които да предразполагат уязвимите лица. Следователно е препоръчително да се осигури специализирано обучение с участието не само на следователи и членове на други юридически професии, но и на експерти в съответните области и на НПО.

78. Програмите за обучение следва да засягат подходящия подход спрямо различни видове жертви/свидетели, тяхното зачитане и закрила, както и ефективността на техните права в рамките на наказателните производства. Следва да се обмислят подходящи техники на разпит, така че да се получат истинни и всеобхватни показания, като се избягва всякакво негативно въздействие върху разпитваното лице.

79. Квалифицираните и обучени прокурори може да допринесат за обучение на персонала на прокуратурата, полицията и други агенции за правоприлагане, така че в областта на правоприлагането като цяло да бъдат разпространени еднакви професионални знания и култура и да са налице еднакви подходящи оперативни инструменти.

6. Международно сътрудничество

80. Поради широко разпространената интернализация на различни аспекти от социалния живот международното сътрудничество срещу престъпността, включително съдебно и полицейско сътрудничество, както и техническо, добива все по-голямо значение за защитата на правата на жертвите/свидетелите в наказателни производства, и по-специално в случаите на тероризъм и транснационална престъпност, напр. трафик на хора и на човешки органи, сексуална експлоатация и сексуална злоупотреба над деца, и киберпрестъпност.

81. Ролята на прокурорите във връзка с международното сътрудничество в борбата срещу престъпността, а следователно и защитата на свидетели и правата на жертвите, са от огромно значение, особено що се отнася до официалния и неофициалния обмен на експертни знания и информация както при поискване, така и спонтанно (напр. споделяне на пръстови отпечатъци и ДНК данни), екстрадиция¹⁵, взаимопомощ по наказателноправни въпроси¹⁶, трансфер на производства по наказателноправни въпроси¹⁷

¹⁵ Вж. преди всичко Европейската конвенция за екстрадиция (1957 г., ETS № 24) и 4 допълнителни протокола към него (1975 г., ETS № 086; 1978 г., ETS № 098; 2010 г., CETS № 209; 2012, CETS № 212).

¹⁶ Вж. преди всичко Европейската конвенция за взаимопомощ по наказателноправни въпроси (1959 г., ETS № 30) и 2 допълнителни протокола към нея (1978 г., ETS № 099; 2001, ETS № 182).

¹⁷ Вж. Европейската конвенция за трансфер на производства по наказателни дела (1972 г., ETS № 073).

и изземване, конфискация и връщане от чужбина на облагите от престъпления¹⁸. Усилията за актуализиране и увеличаване на съществуващата правна основа за такова сътрудничество следва да се запазят и да се осигури активното участие на всички прокуратури в Европа.

82. Международното сътрудничество за конфискация на активи от чужбина и тяхното възстановяване е от основно значение за жертвите¹⁹. Следователно Консултативният съвет на европейските прокурори на Съвета на Европа (ССРЕ) насърчава държавите членки да разработят и подобрят общите правни основания за възстановяване на конфискуваните активи в хода на международното сътрудничество.

83. Прокурорите следва да познават и използват съответните международни инструменти в контекста на защитата на жертвите и свидетелите, и по-специално Европейската конвенция за обезщетяване на жертвите на тежки престъпления (1983 г., CETS № 116)²⁰ и скорошните конвенции по наказателно право на Съвета на Европа с разпоредби, свързани със защитата на правата на жертвите и свидетелите и членовете на техните семейства²¹.

84. Прокурорите следва да използват в максимална степен в международното сътрудничество също и нови технологии, за да гарантират законните права на жертвите и свидетелите (напр. възможността за даване на показания от чужбина, без да пътуват, по-специално чрез видеоконферентна връзка, и да вземат електронни доказателства от чужбина).

85. Прокурорите следва ефективно да използват и да подпомагат съществуващите органи за международно сътрудничество, като например Евроюст и съдебните мрежи (като

¹⁸ Вж. напр. Конвенцията на Съвета на Европа относно изпирание, издирване, изземване и конфискация на облагите от престъпления (1990 г., ETS № 141) и Конвенцията на Съвета на Европа относно изпирание, издирване, изземване и конфискация на облагите от престъпления и финансиране на тероризма (2005 г., CETS № 198).

¹⁹ Като нововъведение към наскоро приемната система Конвенцията на Съвета на Европа относно изпирание, издирване, изземване и конфискация на облагите от престъпления и финансиране на тероризма (2005 г.) налага задължение над страните да разглеждат приоритетно връщането на конфискуваното имущество на искащата страна, доколкото позволява националното право и ако се изисква, за да се гарантира компенсиране на жертвите или че конфискуваното имущество ще бъде върнато на законните му собственици (член 25, параграф 2).

²⁰ Конвенцията влезе в сила на 1 февруари 1988 г. и досега е била ратифицирана/към нея са се присъединили 26 пъти, а е подписана 8 пъти, без ратификация, и е първият международен договор, специално предназначен за защитата на правото на жертвите на обезщетение, сключен в рамките на Съвета на Европа.

²¹ Вж. напр. Конвенция на Съвета на Европа за предотвратяване на тероризма (2005 г. CETS № 196), член 13; Конвенцията на Съвета на Европа за действие срещу трафика на хора (2005 г., CETS № 197), глава III; Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (2007 г., CETS № 201), глава IV; Конвенцията на Съвета на Европа относно предотвратяването и борбата с насилието срещу жените и домашното насилие (2011 г., CETS № 210), глава IV; Конвенцията на Съвета на Европа за фалшифицирането на лекарствени продукти и сходни престъпления, представляващи заплаха за общественото здраве (2011 г., CETS № 211), глава IV; Конвенцията на Съвета на Европа за манипулирането на спортни състезания (2014 г. CETS № 215), член 21; Конвенцията на Съвета на Европа относно трафика на човешки органи (2015 г., № 2016), глава IV.

например Европейската съдебна мрежа). Такива съвременни инструменти за сътрудничество като контролирани доставки, разследвания под прикритие и съвместни екипи за разследване също следва да се използват широко.

86. При вземане под внимание на Бялата книга относно транснационалната организирана престъпност (2014 г.), и по-специално нейните разпоредби, свързани с укрепването на международното съдебно сътрудничество и защитата на свидетели, ССРЕ вижда интерес в прилагането на мерките, предвидени в Плана за действие на Съвета на Европа за борба с транснационалната организирана престъпност (2016–2020 г.)²², който включва, наред с другото, координирането на международни програми за закрила на свидетелите с разпределяне на подходящи бюджети, разработване на насоки относно правата и задълженията на защитените свидетели и актуализиране на съответните инструменти и публикации на Съвета на Европа²³.

87. Международното сътрудничество в случаите на защита на свидетелите следва допълнително да се разработи при отчитане на националните и международните добри практики в тази област²⁴.

ПРЕПОРЪКИ

1. Прокурорите трябва да изпълняват своите задължения максимално качествено и ефективно, зачитайки правата на жертвите и свидетелите по време на различните етапи на наказателното производство, включително при изпълнението на съдебни решения.

2. Системите на наказателното правосъдие следва да включват всеобхватен набор от права и защитни мерки на жертвите и свидетелите; тези права и мерки следва да бъдат зачитани от всички участници в наказателния процес. Особено когато са уязвими, жертвите и свидетелите следва да получат подходящи грижи, консултация и подкрепа.

3. Жертвите и свидетелите следва да получават справедливо и достойно отношение от страна на следствените служби и да бъдат информирани за правата си, включително на представителство и участие; а потребностите им следва незабавно

²² Док. CDPC (2015) 17 Fin, 2 март 2016 г.

²³ По-специално препоръка Rec(2005)9 относно защитата на свидетелите и сътрудниците, „Защита на свидетелите на сериозни престъпления – Ръководство за обучение за правоприлагащите и съдебните органи“ (2006 г.). „Тероризъм: Закрила на свидетелите и сътрудниците на правосъдието“ (2006 г.)

²⁴ Вж. напр. Примерния документ на Програмата на ООН за контрол на наркотиците за закрила на свидетелите (2000 г.) и Споразумението относно закрилата на участници в наказателни производства, подписано в рамките на Общността на независимите държави от 28 ноември 2006 г., и влязло в сила на 13 април 2009 г.

да бъдат удовлетворявани (чрез осигуряване на защитни мерки, обезщетение за нанесени вреди и т.н.).

4. По време на всички етапи на наказателното производство прокурорите следва да се стремят да пазят достойнството, личния и семейния живот и личната сигурност на жертвите и свидетелите, както и да осигурят техните процесуални права, включително правото на информация относно развитието на процеса и, ако е уместно, правото на жертвите на правна помощ и обезщетение.

5. Прокурори, полиция и други правоприлагащи служители, ангажирани в наказателните процедури, следва да бъдат в състояние да прилагат специални защитни мерки в съответствие с обстоятелствата на престъплението и доколкото животът, здравето и имуществото на жертвите/свидетелите и техните семейства са застрашени.

6. Прокурорите следва да имат необходимите умения да преследват особено чувствителни случаи като тероризъм, трафик на хора, домашно насилие и сексуални нападения и следва да сътрудничат с всички свързани участници, публични или частни, с оглед ефективното разрешаване на тези случаи и недопускане на повторна виктимизация. Ако е необходимо, могат да бъдат създадени специално подготвени отдели за наказателно преследване за тази цел.

7. Прокурорите следва да разполагат с достатъчно материални, човешки и финансови ресурси с оглед правилното провеждане на разследването и подпомагане на жертвите и свидетелите. Също така жертвите следва да бъдат информирани относно регионалните и международните механизми за подаване на индивидуални/колективни жалби и достъпа до тях.

8. Жертвите следва да бъдат информирани за наличните възможности за достъп до правосъдие като медиация, помирение и възстановително правосъдие.

9. Защитата на правата на жертвите и свидетелите, особено на уязвимите, както и адекватният подход към различни типове жертви/свидетели, следва да бъдат част от първоначалните програми и тези по време на работния процес за подготовка на прокурори, за да станат съществен компонент от техните професионални знания и култура.

10. В интерес на жертвите и правосъдието прокурорите следва да използват и подкрепят съществуващите международни органи за сътрудничество, както и да насърчават развитието на съществуващите и новите инструменти за международно сътрудничество. В тази връзка особено внимание следва да бъде отделено на конфискацията на облаги от престъпна дейност и възстановяването на конфискувани активи.